

Лидија КОВАЧЕВА
Универзитет „Евро-Балкан“ Скопје
kovachevalidija@gmail.com

КРУГОТ НА ЖИВОТОТ: БРАК, РАЃАЊЕ И СМРТ - МОЖНИ ОСТАТОЦИ ОД ДОМОРОДНИТЕ ОБИЧАИ ВО МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА ТРАДИЦИЈА

Клучни зборови: *обичаи, рудименти, антика, современо општество*

Апстракт: *Народните обичаи поврзани со кругот на животот: брак, раѓање и смрт, се одраз на народна традиција на сите народи, меѓу кои и на македонскиот народ. Иако, наместа, поради недостаток на пишани извори не може да се следи појавата и присуство на одредени обичаи низ историските епохи до денешното современо општество, сепак, кај народите останало верувањето во нивниот континуитет низ времето и истите ги восприемаат како рудименти од најдалечното минато до денес, како белег на нивното духовно, културно и историско наследство. Оттаму, импактот на методолошките истражувања на овој труд е да се прикажат дел од обичаите на античките Македонци поврзани со бракот, раѓањето и смртта и нивното присуство и влијание денес во современото општество, кои како рудименти од минатото, наместа видоизменети, а во некои рурални средини речиси идентични како и во времето кога се појавиле, сè уште се присутни во македонската народна традиција.*

**Кругот на животот: брак, раѓање и смрт -
можни остатоци од домородните обичаи во македонската народна традиција**

Како еден од најпочитуваните празници исполнет со обичаите поврзани со љубовта и бракот кај античките Македонци, бил празникот *Ксантика*, празнуван во месецот *Xandicos*¹, во чест на

¹ *Ξανδικός*, ὁ (sc. μήν), Ксантикос, име на месец во македонскиот календар, P.Cair.Zen.3.43, al. (iii B. C.), IGRom.4.661.33 (Asmonia, i A.D.), итн., а се пишува и *Ξανθικός*, D.S.18.56, LXX 2 Ma.11.30, Suid., etc. *Ξανθικά*, τά, Ксантика, празник кој се одржувал во овој месец (Hsch). Liddell. H. G., Scott R. (1940). Македонскиот месец Ксантикос е посведочен и кај Диодор Сицилиј: „*Πρακλειώτας... τοὺς δ' ἄλλους καταδεχέσθωσαν πρὸ τῆς τριακάδος τοῦ ξανθικοῦ μηνός.*“ Diod. 18.56.5.

Ксандос² зад чие име се крие македонскиот бог, заштитник на војската,³ а се празнувал на целата територија на античка Македонија како празник на пролетта, надежта и радоста. Од обредните постапки кои се практикувале за време на празнувањето на овој празник, согласно истражувањата на некои автори,⁴ е китењето со предиво или врвца преплетена со црвен и бел конец во вид на плетенка. Некои автори имплицираат дека во античка Македонија за време на овој празник, девојките и жените ги кителе своите коси со предива од црвено-бела боја и од нив правеле ѓердани, а децата ги носеле како бразлетни.⁵ Мажите црвено-белите предива ги врзувале за ремените, освен оние мажи, кои согласно законот за кој говори Аристотел, наместо ремен носеле вид оглавник врзан околу телото, закон кој важел за оној Македонец кој никогаш не отепал непријател во војна,⁶ па оттаму биле бележани како помалку храбри. Со овие врвци се кителе и вратите, прозорите и оградите на куќите, потем се ставале на рала, јареми итн., а малите јагниња ги прекривале со волнени предива од црвена⁷ и бела боја.⁸ Според симбо-

² Според К. О. Милер, Касантос е бог на светлината, го идентификувал со Аполон, т.е. неговиот синоним Фojб. Müller, K. O. (1844) I, 304.

³ Празнуван и како празник на војската на Антички-те Македонци, свечен обред на лустрација, т.е. вид ритуално магиско прочистување на војската предводена од страна на кралот. Проева, Н. (2004) 136-137.

⁴ Во моите досегашни истражувања не наидов на историографски податок со кој ќе ја потврдам употребата на предива или врвци од црвена и бела боја за време на овој празник.

⁵ Kamburovski, P. (2006)16.

⁶ Arist. Pol., VII, 1324 b, 15-16.

⁷ Употребата на црвена боја за време на празнувањето на празникот Ксантика би можело да се поврзе со зборот *ξανθο-κάρυον* [κα^], τό, кој значи каранфил. Aët.8.29. Liddell. H. G., Scott R. (1940).

личкото толкување, црвената боја, бојата на крвта и огнот, ги симболизира здравјето, младоста и љубовта,⁹ а белата боја претставува симбол на девственост и чистотата,¹⁰ бои кои јасно ја отсликуваат симболиката на Ксанитика, како празник на пролетта, љубовта, надежта и радоста.

Описите за обичаите во месец март, а поврзани со употребата на мартинките кај Македонците кон крајот на XVIII и почетокот на XIX век, се дадени кај Г. Ф. Абот. Имено, на пролет, мајките на зглобовите на децата им врзувале предива од црвена и бела боја наизменично врзани, наречени марта или мартинки, именувани според месецот март. Кога децата ќе здогледаат ластовичка, тогаш предивото им го фрлаат како понуда, или пак го ставале под некој камен. По неколку дена го тргале каменот и доколку виделе дека под каменот имало рој мравки, кои согласно македонските народни верувања симболизираат здравје и изобилство, тогаш верувале дека ќе им претстои богата и берикетна година исполнета со здравје, а во спротивно, верувале дека им претстои сиромаштија и болест.¹¹ Поврзувањето на мартинките со ластовичките е забележано во Зборникот на Миладинавци, каде во делот за обичаи за Мартинки стои: „Дента спроти Марта сучат црвено и бело предено со цело; и утрината го клаваат на децата на грло, на р’це и носе за здравје. Тие се викаат мартинки, и со ним в Струга сретваат ластовиците. Таја вечер преминуваат местата, к’де спавале до тога, за да не ги јадат болви. Тој ден малите деца прават ластовица од дрво шиќосано, и пејет по к’штите: „Ластовица идеше, црно море пливаше...” - Во сиот месец не јадат зеље останато од понапрежниот ден.“¹² Со правењето мартинки се поврзуваат и македонските народни верувања за штрковите како предвесници на пролетта. Имено, секоја година во март кога доаѓаат штрковите, од бел и од црвен волнен конец се прават мартинки и се врзуваат на вратот, рацете или палците на нозете на децата и така се носат неколку дена.¹³ Во с. Раотинце, Тетовско, на овој прв мартовски ден (по стариот календар) од

⁸ Употребата на белата боја за време на празнувањето на празникот Ксанитика би можело да се поврзе со зборот *ξανθη*, *η*, кој значи камен со бледа, светла боја. *Thphr.Lap.37*. Liddell. H. G., Scott R. (1940).

⁹ Шевалие, Ж., Гербран, А. (2005) 1092, 1093.

¹⁰ Шевалие, Ж., Гербран, А. (2005) 89.

¹¹ Abbot, G. F. (1903) 19.

¹² Зборник на Миладиновци.

¹³ Во Гевгелиско, кога децата догледуваат штрк му се радуваат со песната: „Штркале кокале, Гаштите ти паднале, Дур да дојде бабата, Изгорела тавата, Дур да дојде дедото, Изгорело селото. Штркалеее!” Ковачева, Л., Боцева, Л. (2014) 350. Вражиновски, Т. (2006) 80.

15 до 16 млади девојки оделе по полето и се „занишуеле“ на дрвјата дрен или даб¹⁴ и вообичаено пееле песни. Јажето на нишалките се закитувало со китки цвеќиња и со шарени „в’лнени преѓе“ во црвено-зелена и кафена боја.¹⁵ „Занишувањето“, т.е. нишањето на младите девојки со нишалка направена од јаже, со можно дополнување на седло или попречно поставена даска меѓу две дрвја, кои никако не смееа да бидат болни или суви, туку здрави и плодни, според Н. Чаусидис¹⁶ во себе содржи сакрален, т.е. магиско-религиозен карактер. Сакралниот карактер се забележува во симболиката на обредното занишување, како на пр. поттикнување на успешно стапување во брак на младите девојки или момчиња, плодност и здравје.¹⁷ Китењето со врвца преплетена со црвен и бел конец во вид на плетенка, се исползува и денес на територијата на Македонија на првиот ден во месецот март¹⁸ кога се празнува македонскиот народен празник Марта.¹⁹

Поврзано со пролетта и цвеќињата се издвојува и маршот кој Александар го спровел во март

¹⁴ Според македонските народни верувања, врбата многу клеветела, па затоа била проколната од Господ, па така стапила во врска со ѓаволот и поради тоа се смета за ѓаволска. Оттаму, кога младите се подготвувале да се занишуваат за време на празнувањето на празникот Ѓург’овден, тие не правеле нишалки на врба, бидејќи: „Не чине на врба лупка да се праве... Викат – ѓаволски се! Врбата – што е родила нешто? Што немаат плод таа?“ Вражиновски, Т. (2006) 131.

¹⁵ Ковачева, Л., Боцева, Л. (2014) 209.

¹⁶ Овдека ја користам можноста да се заблагодарам на Проф. д-р Никос Чаусидис за несебичното залагање при изготвувањето на овој текст.

¹⁷ Н. Чаусидис нишањето на нишалки за време на празниците направени од јаже врзано за здрави дрвја го поврзува со Дионис, богот на вегетацијата, како чин на неговото симболичко венчавање со младите девојки, со цел поттикнување на „неговата плодност преку непотрошената плодност на девојките и спуштање на неговата божествена плодност на земјата, т.е. на луѓето, преку оплодувањето на девојките.“ Чаусидис, Н. (2011) 38-39.

¹⁸ Културните обичаи поврзани со прославувањето на 1 Март познати како „Обичајот Мартинки“ станаа дел од светското нематеријално културно наследство и во 2017 година се впишаа во Репрезентативната листа на УНЕСКО. Македонскиот дел од апликацијата помеѓудругото се темели и на поддршката која во писмена форма ја дадоа м-р Василка Димитровска и тимот на ХАЕМУС, со што ХАЕМУС стана правен носител на ова културно добро од Македонија во UNESCO.

¹⁹ Македонскиот народен празник Марта, меѓу македонскиот народ познат и под името Летник, се празнува во чест на св. преподобна маченица Евдокија. Ковачева, Л., Боцева, Л. (2014) 209.

324 г. пр. н. е. во внатрешноста на Иран, од Пура (Ираншар) кој водел до Суза. Имено, Александар наредил во сите села низ кои водела неговата маршрута, сите куќи да бидат нажитени со цвеќиња и венци направени од разни растенија, а на праговите од куќите да има оставено чаши и други садови наполнети со вино. Според историските записи на Курт, Александар возејќи се на кола преполна со златни чаши и огромни пехари полни со вино, влегол во селото во кое сите куќи биле украсени со разнобојни цвеќиња,²⁰ додека од позадина се слушала музика од лири и флејти, каде тој со својата војска поминале седум дена уживајќи во виното.²¹ Китењето на вратите на куќите со разни видови на растенија, денес се забележува во македонската народна традиција, како обврзен дел од ритуалните практики при празнувањето на македонските народни празници.²²

Во однос на соодветствувањето на времето на празнување, пролетниот еквиноциум, т.е. денот на пролетта, античкиот македонски празник Ксантика може да се поврзе со македонскиот народен празник Младенци,²³ кој како предвесник на пролетта која симболички го претставува новиот почеток, целосно е посветен на младите кои во текот на претходната година стапиле во брак, па оттаму и многуте желби за среќен брак и убава и успешна иднина. За разлика од денешното современо

²⁰ Застапеноста на цвеќињата за време на празниците, како и за време на процесииите, свој одраз наоѓа во древните македонски митолошки преданија за богот Македон, син на врховниот македонски бог Диос (Дион), кој се вљубил во прекрасната божица на цвеќињата, Ксантија. Но, еден од божествата, со цел да им напакости и да ги раздели, Ксантија ја претворил во цвет. Оттаму, Македон, секоја пролет, низ ливадите и цветните градини ширум Македонија ја барал својата љубена. Македонците, во чест на несреќната љубов на Македон и Ксантија, месецот со кој започнувала пролетта го нарекле *Xandicos*, а празникот Ксантика. Kamburovski, P. (2006) 16

²¹ Curt. 9.10.25–27.

²² На пр. за време на празнувањето на празникот Ѓурѓовден вратите на куќите се украсуваат со ореови гранки и лисја; Во саботата пред Ѓурѓовден, во источните делови на Македонија наречена Бела сабота, во Горноцумајско со зелени гранчиња и разни растенија се зачитуваат врагите на куќите, се плетат венчиња итн.; На празниците Божик, Ѓурѓовден и Митровден вратите од куќите се украсуваат со дабови гранки, со цел здравје и благосостојба во семејството, а за заштита од громови, со гранки од дрен се китат прозорците и вратите на куќите. Ковачева, Л., Боцева, Л. (2014) 111-117.

²³ Младенци (св. Четириесет) - Во македонската народна традиција овој празник се празнува како ден на младоста, љубовта и убавината. Ковачева, Л., Боцева, Л. (2014) 49, 209, 265.

општество каде полигамијата²⁴ е со Закон забранета, во античка Македонија вообичаено било еден маж да склучува бракови со повеќе жени. Таков бил и случајот со седумте дипломатски бракови²⁵ на Филип,²⁶ за кого античките извори велат дека бил многу шармантен и жените биле секогаш подготвени да се вљубат во него,²⁷ па затоа тој „постојано земал нова жена.“²⁸ И покрај седумте дипломатски бракови,²⁹ бројот на незаконските врски на Филип со други жени не е познат,³⁰ како и на оние на Александар.³¹ Дипломатските бракови продолжиле неколку генерации и по смртта на Александар. Се забележуваат и во времето на Антигон Гонат (319-239 г. пр. н.е.), кога во брак стапувале сопружници крвно поврзани или пак со дипломатски договор, со цел зближување на семејствата.³² Иако денес бракот се толкува како заедница која се склучува по слободен избор меѓу мажот и жената, до почетокот на XX-иот век во Македонија бракот се склучувал со посредство на родителите³³ и лицата задолжени за посредување, т.н. стројници.³⁴

²⁴ Меѓу македонските и птолемејските владетели, полигамијата била вообичаена. Younger, G., J. (2005) 150.

²⁵ А. Вајгал ја бележи изјавата на Олимпијада: „Мажот кој се жени по советот на своите очи е будала“, забелешка која ја дала за некој дворски офицер кој се оженил со многу убава, но не морална жена. Вајгал. А. (2006) 61.

²⁶ Иако редоследот на браковите на Филип не е утврден, со сигурност се знае дека кога Филип стапил во брак со Олимпијада, веќе имал склучено дипломатски бракови со уште три жени: Аудата, ќерка на илирскиот крал; Фила од владејачкото семејство Елимеја од Горна Македонија и Филина, од важно владејачко семејство од Тесалија. По бракот со Олимпијада, тој склучил уште 3 други бракови, од кои последниот со Клеопатра, од македонската династија на Аргеадите, за која се верува дека искрено ја љубел. Каде во палатата живееле Олимпијада и другите жени на Филип со децата, не е познато. Најверојатно во едно од трите крила на палатата опремени со домашни одаи. Thomas, C. G. (2007) 90-94.

²⁷ Вајгал, А. (2006) 38.

²⁸ *Athenaeus*, XIII, 5.

²⁹ „Тој што зема богата наследничка мора да спие со неа барем трипати месечно.“ Плутарх, *Солон*, 20.

³⁰ „Зар љубовницата не е секогаш пољубезна од сопругата? Да, а за тоа постои и добра причина. Колку и да ви е непријатна сопствената жена, со закон сте принудени да ја имате крај себе. Меѓутоа, љубовницата знае дека мора да се потруди околу љубовникот, зошто инаку ќе биде принуден да си најде друга.“ *Athenaeus*, 13, 559a.

³¹ Во историските записи е наведено дека Атинските куртизани го следеле Александар сè до Персија. Younger, G., J. (2005) 192.

³² Gabert, J. J. (1997) 3.

Хомосексуалноста, во контекст на културен престиж, иако многу ретко, сепак се забележува и меѓу античките Македонци. Античките извори говорат за хомосексуалноста на некои членови од македонската фаланга, но од еден посебен аспект, од аспект на „припаѓање“, на индивидуално поврзување на два војника кое во тој период за време на долгите воени походи се сметало за охрабрувачко, па одело дотаму да животот го давале едни за други. За разлика од бројните примери на Спартанците и Тебанците каде се идентификувани 150 парови на „љубовници“,³⁵ налик на познатата љубов на Ахил со Патрокло опеана на еден возвишен начин кај Хомер,³⁶ од војската на Александар се издвојува осамениот пример на интимната врска меѓу постар човек и младо момче, како и неколку пара на љубовници меѓу хетерите³⁷ и паговите.³⁸ Дека во антиката се правело дистинкција меѓу сериозна врска меѓу мажи и женствени мажи, покажува и врскаста меѓу Филип и Павсаниј, забележана од страна на историографот Диодор Сицилиј.³⁹

³³ *Брачни совети*: „Маж нека ти биде тој што родителот ќе ти го даде.“ Stobaeus, *Naumachia*, 12.

³⁴ Во минатото, процесот на склучување на брак, освен општествен интерес имал и економска функција со цел стекнување на поголеми материјални богатства во семејствата. Оттаму, иако за момчињата и девојките била важна убавината, за родителите од голема важност бил имотот. Поради тоа, богатите се земале со богатите, а сиромашните со сиромашните, бидејќи, како што велат во Кривопаланечко, „вреќа со торба не се странује.“ Ковачева, Л., Боцева, Л. (2014) 65.

³⁵ Waldemar H., Jones, R. (2006) 52.

³⁶ Хомер, *Илијада*, XVIII, XIX, XXIII.

³⁷ Во античкиот свет, покрај мажите кои плаќале за изнајмување на сексуални услуги од мажи, за изнајмување на сексуални услуги од мажите плаќале и жените. Martial, 7.75, 11.29, 11.62

³⁸ Waldemar, H., Jones, R. (2006) 53.

³⁹ Имено, Македонецот Павсаниј, родум од Орестија кој служел во кралската гарда (*somatophylax*) на Филип V Македонски, поради неговиот прекрасен изглед станал негов љубовник. Кога подоцна Павсаниј забележал како Филип посветува внимание на друго момче, кое случајно го носело истото име како него - Павсаниј, тој почнал да го навредува момчето велејќи му дека е женствен и дека е подготвен да има љубовна врска со секој кој го посакува. Неколку денови подоцна, за време на битката на Филип со илирскиот крал Плеуриј, она другото момче, кое исто така се викало Павсаниј, со сета своја мажественост истапило пред Филип и примајќи ги врз своето тело сите удари кои биле наменети за кралот, починало. Диодор Сицилиј, 16.93.3-6. Приказната која потем следи за смртта на Филип, прикажана како „официјална верзија“ е дадена исто така од страна на Диодор Сицилиј согласно дета-

Од свадбените обичаи се издвојува обредната постапка на сечење на лебот со меч, кој потоа идните сопружници го бакнувале, како симбол на вечно свето и телесно здружување меѓу сопружниците. Овој обичај, преку описот на женењето на Александар Македонски со Роксана, кај Квинт Курт Руфиј е посведочен како македонски свадбен обичај: „Кралот обземен со љубовен жар, заповедал да донесат леб што пресечен со меч обајцата го бакнале. Верувам дека оние, што ги востановиле обичаите на племето, сакале да им покажат на оние што стапувале во брак, со колку малку и лесно снабдлива храна треба да бидат задоволни. На овој начин кралот на Азија и Европа се оженил со девојка...“.⁴⁰ Иако видеоизменет, овој обичај преку кршење на леб е зачуван и денес во современото општество на територијата на Македонија и ја има истата симболика, младоженецот и невестата да бидат имотни и да не бидат „страдни за леб“.⁴¹ Во урбаните средини во Македонија се издвојува денешниот помодерен свадбен обичај, сечење торта за време на свадбата и меѓусебно заранување на младенците.

лите од Сатириј, кој како автор на книгата за Филип, впрочем бил и негов извор. Имено, по јавното упатување на навредите од страна на Павсаниј кон другото момче кое го носело неговото име, тестот на Филип, Атал, наредил да го силуваат. Павсаниј претрпел серија силувања за кои Филип тврдел дека не е виновен, а потем од љубомора го извршил убиството на Филип. Сепак, голема е сомнителноста околу оваа „официјална верзија“ на атентатот на Филип, за чија смрт се претпоставува дека се работело за заговор на Персијците, но и на Олимпијада. Сомнежот околу „официјалната верзија“ на смртта на Филип се поврзува со приказните кои кружеле за Олимпијада дека со златна круна го крунисала мртвото тело на Павсаниј кое висело на бесилка и на местото каде што бил обесен, секоја година на денот на годишнината од неговата смрт, излевала леанка. Stoneman, R. (1997) 16-17.

⁴⁰ Квинт Курт Руф, *Женидба со Роксана*, Превод од хеленски, Басотова, Љ. (2008) 50-51.

⁴¹ На пр. во с. Раотинце, Тетовско, во куќата на „младожењата“, месаријата која го изведувала обичајот замесување на погача за свадба и во присуство на свекрвата благословувала: „Ај живели! Аирлија! Сваки брат да дочека! За убоо! Да са живи младенците, да са среќни и берикетни, да раѓаат дечиња и мушки и женски, да им са живи, мајка, татко... да дочекамо на свадба да им идемо“. А свекрвата одговарала: „Амин Боже“ и се замезувале со греења ракија, туршија, ручек, кафе. Погачата од четвртокот се чувала до неделата, кога свекрвата и ја давала на снаата кога ја дочекувала во црква, а и по враќањето од венчавката дома. Снаата ја ставала погачата под пазува и така влегувала во куќата. Ковачева, Л., Боцева, Л. (2014) 285-288.

Најголемата свадбена церемонија која се одржала во античкиот свет, било групното венчавање на македонската војска, меѓу кои и на Александар и дел од македонското благородништво. Имено, кога Александар со својата војска во февруари/март 324 г. пр. н.е. пристигнал во Суза, тамо ги затекнал преживеаните Персиски жени кои биле оставени за време на воениот поход кон Индија. Според Аријан, бидејќи меѓу нив имало и ќерки на најголемите благородници од Персија и Медија, морало да им се обезбедат соодветно по ранг сопрузи. Поради тоа, Александар ја организирал најмасовната венчавка од над 10.000 Македонци, на која покрај венчавката на 80 членови од македонското благородништво, тој иако веќе бил во брак со Роксана, самиот се венчал со две други Персијки, Барсина, најстарата ќерка на Дареј и Парисатида, најмалата ќерка на Охос. Иако свадбите биле направени според персиските обичаи, сепак на крајот од свадбата Александар на сите им дал чеиз и свадбени дарови.⁴² И денес во македонската народна традиција, како обврзен дел од свадбените обичаи е давањето чеиз (мираз) од страната на невестата,⁴³ како и свадбени дарови на младенците.

Античките извори кои даваат увид во обичаите кои се исползувале при раѓање и одгледување на децата се многу скудни. Сепак, ширум е позната мајчинската посветеност⁴⁴ на Олимпијада кон своите две деца,⁴⁵ Александар и Клеопатра. Во

⁴² Според описот на свадбената церемонија кај Аријан: „беа наместени столови за младенците по ред и по пиењето во нивно здравје влегоа невестите и секоја седна до своето момче. Тие ги фатија за рака и ги бакнаа, откако тоа најпрвин го направи кралот, затоа што сите свадби беа направени едновременно... Потоа, откако момчињата ги зеа невестите, си ги однесоа дома и Александар на сите им даде мираз. Александар исто така заповеда да се запишат имињата на сите Македонци, што се ожениле со Азијки. Се покажа дека беа повеќе од десет илјади и Александар на сите им даде свадбени дарови.“ Аријан, *Александровата Анабаса* (2000) 7.IV, 208.

⁴³ Во с. Раотинце, Тетовско, девојката го подготвувала чеизот од најрана младост на 7-8 годишна возраст, а подготовките биле најинтензивни на 15 годишна возраст, кога и помагале сите помлади сестри и снаата, доколку нејзиниот брат бил веќе оженет. Мајката, исто така, помагала во делот на кроење и шиење, додека девојчињата најчесто се занимавале со везење. Ковачева, Л., Боцева, Л. (2014) 218.

⁴⁴ Мајчинската посветеност, согласно описите на Родилката кај Н. Чаусидис, „преку претставите на органите за раѓање, ги евоцира основните функции и категории кои се клучни за човековата егзистенција (создавање, раѓање, плодност, живот, изобилие, благодат...)“. Чаусидис, Н. (2005)133.

⁴⁵ „Како примерен број на деца, што го бара законот,

античките извори особено е истакната нејзината решителност да им пружи безбедно детство,⁴⁶ да ги заштити во нивната младост, да им обезбеди успешен живот, да им помогне да се развијат и обликуваат и во случајот со Александар, да го направи најсоодветен кандидат за наследување на кралството на Филип од сите негови деца од останатите бракови. Македонскиот кралски наследник, уште при раѓање морал да биде физички здрав, здравјето да не му биде нарушено во младоста и преку физичка обука и подготвеност телесно да наликува на Бог во споредба со останатите мажи, налик на хероите кај Хомер.⁴⁷ Физичкото здравје на новороденчињата, пред сè зависело од здравјето на нивната мајка, кои и како леунки се капеле со студена вода⁴⁸ за да можат да бидат силни и отпорни на разни болести. И денес во Македонија се обрнува големо внимание на здравјето на леунките, согласно македонските народни верувања дека родилката (леунката) по породувањето е подложна на разни опасности, „зли очи“, духови и други дијанија.⁴⁹

нека бидат најмалку едно машко и едно женско дете.“ Платон, *Закони*, XI, 11.

⁴⁶ Веднаш по раѓањето на Алаксандар, Олимпијада ја повикала доилката Хеланика или Ланика на која и го доверила својот син на доење. Доилката била од благородничко потекло и имала дотогаш родено неколку синови, од кои последниот, Протеј, бил роден речиси истовремено како и Александар, па оттаму и заедно ги доела. Не се знае многу за Ланика, освен дека била добро воспитана, здрава и добродушна личност, веднаш ја освоила детската љубов на Александар и била многу поврзана со него. Вајгал, А. (2006) 53-54.

⁴⁷ Thomas, C. G. (2007) 195.

⁴⁸ Кога на Филип му кажале дека некој офицер се капел со топла вода, веднаш го отпуштил и со презир изјавил: „Во Македонија нашите жени леунки се капат со ладна вода.“ Вајгал, А. (2006) 39.

⁴⁹ Согласно македонските народни верувања дека леунката е подложена на бројни опасности, се преземаат низа забрани и магиски дејства наменети за нејзина заштита. На пр.: додека детето се дои, родилката го чувала млекото за „од уроци“; таа воопшто не зборувала, не се фалела дали има или нема млеко за да не ја урочат и злите сили да не и го „земат“, т.е. да и го „секнат“ млекото. Мајката млекото можела да го изгуби и од уплав доколку излезе сама навечер; навечер до 40 дена, ниту леунката, ниту некој од домашните изнесувал нешто од куќата, ниту пак нешто давал, бидејќи не чинело ниту за детето, ниту за леунката, за да не и „побегне“ млекото. Мајката до 40 дена не излегувала од дома за да не ја фатат самовилите и лошите духови и „да не ја фати за нога, за рака“, т.е. да не се разболат и мајката и бебето, па обајцата да останат неподвижни, или пак да не онемее детето. Во Скопско, Гевгелиско, Тетовско и на други места низ Македонија, се верувало

За грижата околу децата на Македонците во античкиот период сведочи и Аријан, кој при описот на отпустот на дел од македонските војници кои поради старост или болест не можеле веќе да војуваат во Персија, дал и увид во ветувањето на Александар: „на сите оние што имаат деца со азиските жени, за да не прават неволји во Македонија странските жени со нивните мајки со дома оставените деца и мајки, им вету дека ќе се погрижи тие да бидат одгледани како Македонци... а кога ќе станат мажи самиот тој ќе ги врати во Македонија и ќе им ги предаде на нивните татковци.“⁵⁰

Во однос на погребните обичаи, древните Македонци своите покојници ги закопувале под земја, во тумулусни гробници, кои високо се издигнувале над околниот терен. По својата величественост се издвојува кралската гробница на Филип II од Кутлеш, Вергина. Согласно древната македонска традиција, македонските кралеви без разлика каде го завршувале својот живот, нивните тела морале да бидат погребани во кралската гробница во главниот град на Македонија,⁵¹ со сите погребни обреди, почести, игри и жртви, облечени во војничка униформа, со нивното оружје и трофеи. Еднаш годишно, за време на празнувањето на празникот Ксантика, во свечена процесија која се одвивала во главниот град Пела, се изнесувале сите реквизити со кои биле погребани македонските кралеви и им се одавале особени почести.⁵² Во една од кралските гробници откриена е кралска круна, чиј централен дел е декориран со круг во кој има впишано крст, мотив кој го симболизира Сонцето,⁵³ прикажано на тимпаноните на надгробните стели датирани од античкиот период, а откриени на територијата на Македонија.⁵⁴ Кај Павсаниј⁵⁵ се забележува пророштвото во кое

дека ако некоја жена имала мензис или ако спиеала со маж претходната вечер, тогаш и било забрането да го посети бебето, за да не му излезе по телото и лицето „мурдалак“ (ситни брунки) кој предизвикува чешање. Се верува дека понатаму, секој месец за времетраење на нејзиниот циклус, детето се исфрла, т.е. му излегува „мурдалак. Ковачева, Л., Боцева, Л. (2014) 146-147.

⁵⁰ Аријан, *Александровата Анабаса* (2000) 7.XII, 216.

⁵¹ Телата на македонските кралеви се погребувале во кралската гробница во Ајга и откако градот Пела бил прогласен за главен град на Македонија од страна на Архелаж (413-399). Hatzopoulos, M. V. & Loukopoulos, L. D. (1980) 188.

⁵² Kamburovski, P. (2006) 19.

⁵³ Hatzopoulos, M. V. & Loukopoulos, L. D. (1980) 189.

⁵⁴ Петковски, Р. (2007) 30.

⁵⁵ Paus, I, 6.

се вели, дека Аргеадите ќе владеат со Македонија сè додека македонските кралеви се погребуваат во Ајга.⁵⁶ За големата почит кон сите војници кои погинале во битките за време на освојувањата на Александар Македонски, сведочи и Аријан⁵⁷ каде при описот на обраќањето на Александар Македонски на македонската војска, јасно се забележува почитта која ја уживале македонските војници и нивните семејства, како за време на животот, така и по нивната смрт. Античките Македонци, како и другите древни цивилизации изобилувале со бројни обредни погребни дејства, кои започнувале веднаш по настапувањето на смртта на некој од блиските и следеле сè до нивното погребување. Од мноштвото погребни обичаи кои се практикувале за време на античкиот период во Македонија, се издвојува обредната постапка на ставање на железни монети на очите на покојникот,⁵⁸ обичај, кој како рудимент се практикува и денес, во современото општество во Македонија.⁵⁹

Заклучок

Домородните обичаи на античките Македонци изобилувале со бројни обредни дејства, кои иако

⁵⁶ Според Н. Проева, пророштвото е: „очигледно направено по смртта на Александар, кој бил закопан според македонските обичаи, ама во Египет, привремено во Мемфис, а потоа во Александрија, за да се објасни изумирањето на династијата.“ Проева, Н. (1997) 63.

⁵⁷ „...златните венци се спомен на повеќето од вас, за вашата храброст и за честа која ви ја укажав, спомен што никогаш нема да згасне. Кој и да умреше, неговата смрт беше славна – сјаен му беше и погребот. Повеќето од нив стојат дома излеани во бронза; кон нивните татковци се однесуваат со посебна почит и се ослободени од сите обврски и давачки. Затоа што под мое водство, не побега никој од вас.“ Лукиј Флавиј Аријан, *Александровата анабаса*, (2008) 61.

⁵⁸ Кај Старите Грци се забележува обредната пракса на ставање на железни монети во устата на покојникот пред да му ја заврзат со марама, како обврзен дел од погребните ритуали. Според верувањата на старогрчката народна традиција, покојникот со таа паричката му плаќал на чунарот Харон за да го превезе преку Стиг, реката на заборавот. Според верувањата, Харон секогаш наплатувал за своите услуги. Оние кои немале да платат, вечно талкале по крајбрежјето на реката не можејќи да ја преминат или пак, се враќале назад да ги прогонуваат своите семејства што ги погребале без достоинство. Ковачева Л. (2009) 70. Ставањето на паричка во уста на покојникот се поврзува со обичајот кај Старите Грци за користењето на усната празнина како паричник, за што во своите дела сведочат Аристофан (*Жените во народното собрание*, 818; *Оси*, 609; *Птици*, 503) и Теофраст, *Карактери*, 6.

⁵⁹ с. Рапеш, Мариовско. Ристески, С. Љ. (1999) 66.

во одредена мера соодветствувале со обичаите на другите древни народи, сепак, овие обичаи, според некои свои одредени карактеристики, ја одбележуваат народна традиција на античките Македонци и се толкуваат како чувари на идентитетот на македонскиот народ. Иако временскиот дијапазон од античкиот период до денес брои над 2000 години, сепак, колку и хипотетички да ги толкуваме рудиментите на обичаите и празнувањата, сепак, си дозволуваме да заклучиме дека

одредени обредни постапки од античкиот период на Македонија, иако видоизменети, сепак во голема мера соодветствуваат со денешните македонски народни обичаи и верувања, како во однос на времето на празнување, така и во однос на обредните дејства и постапки, но и во нивната симболика. Нивниот континуитет во исползувањето претставува одраз на македонскиот идентитет, од антиката до денес.

Користена литература:

Abbot, G. F. (1903) *Macedonian Folklore*, Cambridge at the University Press, Cambridge.

Bocev, V. (2009) *Makedonski Božić*, Etnografski Muzej Zagreb, Zagreb.

Вајгал, А. (2006) *Александар Македонски*, Гурѓа, Скопје.

Вражиновски, Т. (2006) *Македонска народна библија*, Матица, Скопје.

Gabert, J. J. (1997) *Antigonus II Gonatas, A Political Bibliography*, Routledge, London and New York.

Diodorus Siculus (1903-1906) *Diodori Bibliotheca Historica*, Vol 4-5. Bekker, I., Dindorf, L., Vogel, F., Fischer, K. T., in aedibus Teubneri, B. G.. Keyboarding, Leipzig.

Камбуровски, Р. (2006) *Гроб Александра Македонског*, Арт Пројект, Зрењанин.

Квинт Куртиј Руф (2008) *Историја на Александар Македонски*, превод од хеленски Басотова, Љ., Скопје.

Younger, G. J. (2005) *Sex in the Ancient World from A to Z*, Routledge, New York.

Китевски, М. (2013) *Македонски празници и празнични обичаи*, Камелеон, Скопје.

Ковачева, Л. (2009) *Посмртните ритуали и есхатолошките претстави кај Старите Грци и во македонската народна традиција*, Каламус, Скопје

Ковачева, Л., Боцева, Л. (2014) *Речник на македонските народни празници, обичаи и верувања*, Центар за културно и духовно наследство, Скопје.

Liddell, H. G., Scott, R. (1940) *A Greek-English Lexicon*. revised and augmented throughout by Sir Jones, H. S. with the assistance of McKenzie, R. Clarendon Press, Oxford.

Лукиј Флавиј Аријан (2008) *Александровата анабаса*, Превод од старогрчки, Бузалкова-Алексова, М., Книга I-VII, Патрија, Скопје.

Миладиновци, (1962). *Зборник 1861-1961*, Кочо Рацин, Скопје.

Muller, K. O. (1844), *Die Dorier*, Breslau.

Петрушевски, М. Д. (1982) *Илијада*, Препев, предговор, увод и објасненија, Македонска книга, Скопје.

Плутарх (2008) *Напоредни животописи*. Ликови од историјата на древна Македонија, *Historia Antiqua Macedinica*, Книга 7, превод од старогрчки јазик Саракински, В., коментари Проева, Н., Скопје.

Петковски, Р. (2007) *Симболиката на декоративните елементи третирани на римските споменици меѓу средниот тек на Аксиј и Стримон*. Патримониум, Скопје.

Проева, Н. (1997) *Студии за античките Македонци*, Скопје.

Проева, Н. (2004) *Историја на Аргеадите*, Скопје.

Ристески, С. Љ. (1999) *Посмртниот обреден комплекс во традиционалната култура во Мариово*, Прилеп.

Срејовиќ, Д., Цермановиќ-Кузмановиќ, А. (1987) *Речник Грчке и Римске митологије*, друго издање, Београд.

Stoneman, R. (1997) *Alexander the Great*, Routledge, London.

Thomas, Carol G. (2007) *Alexander the Great in his World*, Blackwell Publishing Ltd, Main Malden, USA; Oxford UK; Carlton, Australia.

Hatzopoulos, M. B., Loukopoulos, L. D. (1980) *Philip of Macedon*, Ekdotike Athenon S. A., Athens.

Херодотова историја (1998) Превод од старогрчки, предговор, белешки за писателот и делото, коментари на текстот, Чадиковска, Д., Кн. 1 и 2, Зумпрес, Скопје.

Цветановска, Ј. (2012) *Грев и казна во народната култура на Македонците*, Матица, Скопје.

Чаусидис, Н. (2005) *Космолошки слики, Символизација и митологизација на космосот во ликовниот медиум*, Том 1, Скопје.

Чаусидис, Н. (2011) *Љуљашка и љуљање измеѓу обреда, игре и уметности*, Традиционална естетска култура, Књига 5 Игра, Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, Ниш.

Шевалие, Ж., Гербран, А. (2005) *Речник на симболите, Митови, соншита, обичаи, гестови, облици, ликови, бои, броеви*, Табернакул, Скопје.

Waldemar H., Jones, R. (2006) *Macedonian Warrior; Alexander's elite infantryman*, Osprey Publishing Ltd., New York.

Lidija KOVACHEVA

CIRCLE OF LIFE: MARRIAGE, BIRTH AND DEATH – POSSIBLE LEGACY OF ANCIENT CUSTOMS IN THE MACEDONIAN FOLK TRADITION

Summary

Folk customs related to the circle of life: marriage, birth and death, reflect the folk tradition of any nation, as well as of Macedonian people. Nevertheless, in particular when due to the lack of written sources it was impossible to follow the appearance and the presence of certain customs from the history until today's modern society, the people still managed to keep the beliefs for their continuity over time and to accept these as rudiments from the past until today, as a mark of their spiritual, cultural and historical legacy. The native customs of ancient Macedonians were full of rites that were similar to a certain extent with the customs of the other ancient people, but still these customs with their specific characteristics mark

the folk tradition of the ancient Macedonians and are to be interpreted as Macedonian identity keepers. No matter if the time period from the ancient until today goes beyond 2000 years and no matter how much hypothetically we interpret the rudiments of the customs and practices, we can still determine that certain rites from the ancient period of Macedonia, modified somewhat, still comply to a greater extent with today's Macedonian folk customs and beliefs, as with regards to the time of practice, as well as to the rites and rituals and also to their symbolics. Their continuity in exercise reflects the Macedonian identity from the ancient period until today.